

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Anna Hamrlová

**Nástěnná malba v městském prostředí
16. a počátku 17. století na pomezí
Čech a Moravy**

Autoreferát

Praha 2019

Obsah

1	Úvod	2
1.1	Zhodnocení současného stavu poznání	2
2	Cíle bádání	4
3	Metodika bádání	5
4	Obsah a struktura disertační práce	5
5	Teoretický a praktický přínos disertační práce	6
6	Seznam publikací doktoranda	6
6.1	Publikace související s tématem disertace	6
6.2	Ostatní publikace	7
7	Literatura (výběr)	8
8	Závěrečné shrnutí	13
8.1	Summary	13
9	Anotace	14
9.1	Annotation	14

1 Úvod

Disertační práce je věnována studiu nástěnné malby městského prostředí 16. a počátku 17. století na pomezí Čech a Moravy. Na zvoleném území se dochovalo poměrně značné množství maleb v technice *al secco* či v kombinaci s technikou *al fresco*, jejich zpracování přitom dosud čekalo na svůj čas. Uvedená datace přibližně odpovídá období renesance a manýrismu, kdy se především bohatí měšťané snažili reprezentativním způsobem zdobit své domy a poukázat tak na svoje postavení a finanční zabezpečení po vzoru šlechty. Odlišná situace panovala v otázce sakrálního interiéru, který byl inspirován výzdobou luterských kostelů.

Téma práce bylo zvoleno na základě dochování poměrně značného množství nástěnných maleb z 16. a počátku 17. století na zvoleném území, které z velké části byly dosud opomíjeny badatelskou veřejností. Mnohé z nich, především výmalba chrámových interiérů, jsou přitom pozoruhodnými doklady doby a někdejší konfesní tematiky, která charakterizovala dobové milieu. Malby tak z velké části vypovídají o životě tehdejší společnosti, kultuře i vnímání světa, jež bylo z velké části ovlivněno myšlením německých zemí a tamním uměním. Zvolené téma rovněž přispívá k současnému směru badatelského zájmu, kdy se v posledních letech začala zdvihát vlna pozornosti o dříve opomíjené umění 16. století.

Vybrané téma vychází z několika vzájemně souvisejících předpokladů. Pomezí Čech a Moravy bylo zvoleno jak pro velký počet dochovaných maleb, tak pro jistou historickou ukotvenost sounáležitosti zvoleného území. Dnešní okresy Havlíčkův Brod a Pelhřimov na české části a Jihlava na moravské straně kraje Vysočina sice nebyly součástí většího územního celku, např. šlechtického panství, jednotlivá centra však mezi sebou nejen v 16. století čile komunikovala a obchodovala. Jejich ojedinělá historická hodnota tkví nicméně na poli konfesijním. Obyvatelstvo německé Jihlavy jako první přijalo luterské vyznání, jež se záhy rozšířilo do dalších českých měst, která s největším městem oblasti byla v hojném kontaktu. Zcela přirozeně tak tato obec ovlivňovala dění i v ostatních uvedených městech.

Vzhledem k přesněji nedefinovatelným hranicím českomoravského pomezí byly k práci vybrány současné okresy Havlíčkův Brod, Pelhřimov a Jihlava, které dostačují ke studiu dochovaných maleb stranou hlavních uměleckých center. Tento výběr zároveň umožňuje usnadnění rozsáhlého studia tématu na základně mnohdy obtížně dostupných primárních a sekundárních pramenů v rámci jednoho kraje a třech okresů, které tak spadají pod jedno pracoviště Národního památkového ústavu, ÚOP v Telči, a třech okresních archivů, Státního okresního archivu (SOkA) Pelhřimov, Jihlava a Havlíčkův Brod. Studium bylo naopak částečně ztíženo historickým vývojem oblasti, kdy se území rozprostíralo ve třech historických krajích, v Tábořském a Čáslavském pro Čechy a Jihlavském pro Moravu.

1.1 Zhodnocení současného stavu poznání

Současné bádání o nástěnné malbě se věnuje jak tuzemským tak i zahraničním realizacím, avšak jen vzácně se badatelské úsilí zaměřovalo přímo na malby na pomezí Čech a Moravy. K nim patří především několik katalogových hesel k Jihlavě Jakuba Vítovského včetně kapitoly *Monumentální malířství a sgrafito* uveřejněné v katalogu výstavy *Od gotiky k renesanci* (1999) a zaměřené na zelené světlice městských domů. Nástěnnými malbami v Jihlavě se rovněž zabývala bakalářská

práce Dimitrije Neuwirtha *Malířská výzdoba interiérů měšťanských domů v Jihlavě v 16. – 18. století* (2005). Některé realizace jsou okrajově zmíněny ve člancích Jarmily Krčálové *Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě* a Heleny Machálkové ve spolupráci s Vlastou Dvořákovou *Malovaná průčelí české pozdní gotiky a renesance*. Vybraným realizacím jsou ojedinelé věnovány články či statě, např. od Jaroslava Huňáčka o výzdobě jihlavské radnice *Velká gotická síň – nápisy v klenbách a vitraje v oknech*, Antonína Nováka o jihlavském domě čp. 40 *Otázky konzervace maleb v exteriéru* či Vratislava Nejedlého *Nález renesančního malovaného průčelí patricijského domu v Jihlavě* publikovaném v časopise *Umění* (1981). Zcela ojedinelé zmínky o existenci nástěnných maleb daného území lze nalézt v soupisových pracích *Umělecké památky Čech* Emanuela Pocheho (1977), v dosud nedokončeném soupisu *Umělecké památky Moravy a Slezska* Bohumila Samka či v *Jihlavských nemovitých památkách* (2002) Zdeňka Jaroše. Veškeré tyto práce mají charakter soupisový, avšak neúplný a zcela zde chybí snaha zařadit malby do širšího uměleckého kontextu a souvislostí.

Tématem nástěnné malby v tuzemském prostředí se zabývala především Jarmila Krčálové ve své disertační práci *Renesanční nástěnná malba na panství pánů z Hradce a Rožmberka* (1964), jež ve svých textech zásadním způsobem přispěla ke studiu nástěnné malby a sgrafita v Čechách a na Moravě. Ke stěžejním textům patří článek *Grafika a naše renesanční nástěnná malba a Italské podněty v renesančním umění českých zemí*, oba publikované v časopise *Umění*, či stať *Renesanční nástěnná malba* v přehledové práci *Dějiny českého výtvarného umění* (1989). Neméně důležitá byla rovněž tvorba Milady Lejskové-Matyášové ve člancích *Ohlas Solisových dřevorytů v českém renesančním malířství* v časopise *Umění* a *Der Einfluss der Frankfurter Buchillustration auf die dekorative Kunst der böhmischen Renaissance* publikovaný v periodiku *Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst*. Autorka sama se studované lokality dotkla ve článku *Renesanční dům jihlavského náměstí a jeho obnovené malby* publikovaném v časopise *Umění* (1968). K souhrnným dílům se zmínkami o nástěnné malbě patří rovněž starší publikace od kolektivu významných českých badatelů Jarmily Krčálové, Jaromíra Neumanna, Emanuela Pocheho, Jarmily Vackové a Kateřiny Hořejší *Renaissance Art in Bohemia* z roku 1979.

Zahraniční problematika nástěnné malby je nejvíce spjata s územím dnešního Německa, kde se setkáme s blízkými realizacemi jak v otázce městských domů tak i sakrální architektury, částečně také Švýcarska a Itálie. Obdobně jako v tuzemsku se touto specifickou problematikou specializovaně zabývá jen minimum textů. Přestože řada dílčích studií je v tomto ohledu již zpracována, souhrnný pohled na téma i zde prozatím chybí. Téma sleduje např. studie *Bemalte Fassaden. Geschichte, Vorbild, Technik, Erneuerung* (1975) od Margarete Baur-Heinhold, dále menší publikace o fasádní malbě vybraných měst Marii Becker *Architektur und Malerei. Studien zur Fassadenmalerei des 16. Jahrhunderts in Basel* (1994), augšpurská studie Doris Hascher *Fassadenmalerei in Augsburg vom 16. bis zum 18. Jahrhundert* (1996) či curyšský text Jürga E. Schneidera a Jürga Hansera *Wandmalerei im Alten Zürich* (1986). Problematiky nástěnné malby se dotýkají rovněž některé texty umělců jako *Die Wandmalereien Hans Bocks d. Ä. von 1608–1611 am Basler Rathaus: zu ihrer Geschichte, Bedeutung und Maltechnik* Christiana Heydricha (1990) či kniha o vlivné malířské rodině Bocksbergerů *Die Malerfamilie Bocksberger aus Salzburg: Malerei zwischen Reformation und itali-*

enischer Renaissance Susanne Kaeppele (2003).

Výzdoba chrámů, převážně chrámových interiérů je na rozdíl od městských domů již rozvedena v několika souhrnných knihách, ani zde však zpracování nezabíhá do přílišné hloubky. Z knih je možné uvést publikaci Denise Steger *Bilder für Gott und die Welt. Fassadenmalerei an Kirchengebäuden in Deutschland vom Ende des 12. bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts* (1998) či ucelené dílo editorky Sigríd Kupetz *900 Jahre Wandmalereien, Gewölbmalereien und Brüstungsmalereien in deutschen Kirchen und Klöstern* (2008). Ikonografií se zabývá např. text Hasso von Poser a Groß Naedlitz *Nachreformatorische Ausmalungsprogramme in Niedersachsen* v uvedené knize. Poslední scelující studií je pak kniha Kathrin Ellwart *Evangelischer Kirchenbau in Deutschland* (2008). S chrámovým prostorem městského prostředí rovněž souvisejí i přední šlechtické kaple drážďanské a neuburské uvedené ve studiích Heinricha Magiria *Die evangelische Schlosskapelle zu Dresden aus kunstgeschichtlicher Sicht* (2009) nebo Reinharda H. Seitze *Die Schloßkapelle zu Neuburg a. d. Donau: einer der frühesten evangelischen Kirchenräume im Spiegelbild von Reformation und Gegenreformation* (2016). Vliv italského prostředí je možné částečně pozorovat díky knihám k nástěnným dekoracím *Architektur und Ornament. Venezianischer Bauschmuck der Renaissance* (2000) Wolfganga Wolterse, „*Finto e favoloso*“: *Dekorationssysteme des 16. Jahrhunderts in Florenz und Rom* Wiebke Fastenrath Vinattieri (1995) či ze starší avšak výstižné knihy Gunthera Thiem a Christel Thiem *Toskanische Fassaden-Dekoration in Sgraffito und Fresko. 14. bis 17. Jahrhundert* (1964).

2 Cíle bádání

Práce si na svém počátku stanovila hned několik výzkumných cílů. Kromě katalogizace a zmapování nástěnných maleb z 16. a počátku 17. století na pomezí Čech a Moravy se zaměřila především na určení uměleckých zdrojů, ze kterých umělecká díla vycházela. Předpokládaly se jak zdroje z německých zemí tak z italských uměleckých center. Soupisová část práce byla již od počátku vnímána jako přehledová s podrobnějším průzkumem jednotlivých objektů a ačkoliv je autorkou považována za přínosnou z hlediska studia poznání nástěnných maleb, nepatří k hlavním cílům bádání. Studium uměleckých zdrojů se text snaží určit či přiblížit hlavní inspirační proudy, z nichž zdejší umělecká tvorba vycházela. Za tímto účelem byly dohledávány grafické tisky sloužící jako předlohy maleb vypovídající o kořenech zdejšího umění stejně jako o myšlenkových proudech odrážejících dobovou atmosféru. Předpokládala se možnost určení hlavních uměleckých center ovlivňujících uměleckou tvorbu lokality. Za jeden z hlavních uměleckých zdrojů byly považovány německé země s dominancí Saska, jako hlavního inspiračního proudu doby a kolébka reformace klíčící na daném území již před polovinou 16. století. Doplňující vlivy byly předpokládány z italských center, odkud bylo renesanční umění převážně inspirováno, avšak uvažovalo se o jejich transformování přes německé země. Pomocí ikonografické analýzy byly určeny hlavní ikonografické náměty užívané v rámci nástěnných maleb a zároveň bylo poukázáno na častěji opakované oblíbené motivy. Určené formální prvky a ikonografická schémata měly být posléze podrobeny studii v souvislosti s náboženským vyznáním objednavatelů a

případně vyvozeny obecnější závěry. Dílčím cílem bylo rovněž zodpovězení otázky souvislostí umělecké výzdoby (forma, ikonografie) s vyznáním objednavatele.

3 Metodika bádání

V návaznosti na uvedené cíle práce bylo použito rovněž kombinace náležitých umělecko-historických metod vhodných k docílení sledovaných záměrů. Ke sledování formálních rysů maleb a ikonografického rozboru děl umožňujícího jejich faktický výklad, byla užita metoda formální analýzy a metoda komparativní. Pro zasazení získaných umělecko-historických informací do dobového kontextu posloužila metoda kulturně-historická. Kombinací zvolených odborných přístupů bylo docíleno pokud možno věrohodného ukotvení děl do dobové situace a dále bylo dosaženo konfesijního a symbolického výkladu maleb. V poslední řadě bylo umožněno jejich správné zasazení do pomyslných sfér formálních prvků uměleckých center.

4 Obsah a struktura disertační práce

Struktura disertační práce byla pojata ve čtyřech rovinách, nejprve ve fázi přípravné, studující náboženskou a historickou situaci lokality a obdobných realizací v zahraničí, poté ve sféře studia dochovaných realizací vygradujících v závěru práce shrnutím získaných poznatků a vyvozením závěrů k dané problematice, případně i k obecným otázkám tématu. Součástí práce je i souhrnný katalog umožňující nejen rychlý přehled historie, ikonografie a podoby maleb jednotlivých realizací, ale rovněž poskytující prostor pro zamyšlení nad strukturou a kompletní situací jednotlivých maleb.

Kapitola o historické situaci se věnuje představení jednotlivých lokalit v dějinném kontextu, na nějž navazuje kapitola o situaci náboženské s cílem co nejvíce přiblížit čtenáři okolnosti vzniku maleb. Následující část o teorii nástěnné malby v kontextu Benátek a zaalpi se snaží připomenout základní dobové teorie vztahující se k tématu a přiblížit rovněž tehdejší přístup k malbám. Tyto teorie jsou přitom spjatý především s Itálií a Benátkami, kolébkou fenoménu. Kapitola o městských domech přechází od nástinu forem výzdoby v zahraničí k dané lokalitě, aby názorně poukázala na souvislosti a především umělecké vlivy uvedené výzdoby. Stejným způsobem je koncipována i kapitola následující věnovaná sakrálním interiérům, jež dle studia vycházejí ze Saska a přilehlých zemí spjatých s luterskou reformací. Závěrečný text je věnován námětům realizovaným v rámci nástěnných maleb a jejich studiu po formální a ikonografické stránce, přičemž je věnována patřičná pozornost grafickým předlohám děl. Po finálním shrnutí práce uvádějícím nejdůležitější poznatky a výsledky celého studia byl vypracován rovněž katalog představující jednotlivé malířské realizace v jejich historickém a ikonografickém kontextu. Tento přístup navíc umožňuje čtenáři či dalším badatelům získat důležité informace pro komparativní účely.

5 Teoretický a praktický přínos disertační práce

Práce přináší poznání nástěnné malby městského prostředí druhé poloviny 16. a počátku 17. století na pomezí Čech a Moravy, v okresech Pelhřimov, Havlíčkův Brod a Jihlava, zároveň přispívá k poznání podoby této formy výzdoby v českých zemích. Výzkum umožňuje zhodnocení interiérové výzdoby kostelů v kontextu širšího uměleckého a kulturního dění i vyvození častěji užívaných schémat či námětových a ikonografických obsahů. Nedílnou součástí je vhléd do vizuální podoby renesančního chrámu vyzdobeného nástěnnou malbou i do způsobu reprezentace katolických i reformačních myšlenek. Studie tak přispívá ke kulturně-historickému poznání renesanční měšťanské společnosti a k rozvoji oboru v otázce renesančního umění.

Studium děl umožňuje poznání z hlediska stylového a významového, prohlubuje tak vědění o dobovém myšlení. Dohledáním uměleckých analogií v českém i zahraničním prostředí je objasněna znalost např. evropského umění v daném prostředí, popř. konkrétních uměleckých center či objektů, a dopad umění vlivných umělců či naopak dnes již méně známých mistrů na uměleckou tvorbu pomezí Čech a Moravy. Znalost této problematiky může odhalit závislost na umění konkrétní oblasti či naopak flexibilitu zdejší výtvarné produkce. Kvalita děl pak zpětně částečně poukazuje na ekonomickou situaci objednavatelů, kterou je možné srovnat s dochovanými prameny. Studium umožňuje na základě zkoumané oblasti vyhodnotit získané poznatky a nastínit obecné typy konceptů výzdoby v městském a venkovském prostředí. Na základě poznatků z ucelených či z větší části dochovaných výmalb je možné nastínit podobu výzdoby na místech, kde se malba nedochovala či byla objevena jen ve fragmentárním stavu.

Ač se ve své podstatě nejedná o velké umělecké počiny srovnatelné svou kvalitou se zahraničními uměleckými centry ani s velkými středisky samotného českého území, může nás stále překvapit stránka významová i bohatost a různorodost užívaných forem. Studium vede k poznání nástěnné malby z hlediska uměleckého, stylového, významového, historického i konfesijního. Umožňuje tak vnímání daného období v celistvějším pohledu. Celkové vyhodnocení práce rovněž přispívá k částečnému objasnění otázky rozlišení katolického a reformačního umění, která je v současné době v odborné literatuře nastíněna. Vzhledem k dosud malému badatelskému zájmu na dané téma lze rovněž očekávat, že disertační práce bude důležitým přínosem a informačním zdrojem pro další badatele, kteří se obdobnou problematikou budou zabývat na jiných místech někdejšího Českého království či střední Evropy.

6 Seznam publikací doktoranda

6.1 Publikace související s tématem disertace

Anna HAMRLOVÁ: *Výzdoba městských domů v Jihlavě: Renesanční nástěnná malba jako prostředek reprezentace i dekorace*. In: Svorník 15/2017 (v tisku)

Anna HAMRLOVÁ: *Kontemplace kajícnosti: Výmalba hřbitovní kaple sv. Máří Magdaleny v Kamenici nad Lipou*. In: Epigraphica et Sepulcralia XI. Praha 2019 (přijato do tisku)

Anna HAMRLOVÁ: *The Coexistence of Lutherans and Catholics: Its Reflection on Art with Examples from Czech-Moravian Highlands in the 16th century.* In: Theologica Wratislaviensi (přijato do tisku)

Anna HAMRLOVÁ: *Řenesanční náhrobek Anny Magdaleny Vencelíkové z Malovic v Kamenici nad Lipou: Ojedinělé dílo na pomezí Českomoravské vysočiny.* In: Epigraphica et Sepulcralia VIII. Praha 2018, s. 61–78

Anna HAMRLOVÁ: *Otázky výkladu vybraných renesančních nástěnných maleb a jejich souvislosti.* In: Magdalena NOVÁ / Elena BABICH (eds.): Nevidíme, co nevíme. Sborník mezinárodní doktorandské konference Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Praha 2018, s. 88–95

Anna HAMRLOVÁ: *Ikonografie malířské výzdoby kaplí při kostele sv. Bartoloměje v Pelhřimově.* In: Vlastivědný sborník Pelhřimovska 23/2017, s. 111–118

Anna HAMRLOVÁ: *Obsah a forma renesanční nástěnné malby v otázce měšťanské reprezentace.* In: Magdalena NOVÁ / Marie OPATRŇÁ (eds.): Obsah – forma. Konferenční sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Praha 2017, s. 93–101

Anna HAMRLOVÁ: *Živoucí renesance: Přežívání slohu v nástěnné malbě na příkladu děl z Českomoravské vysočiny.* In: Magdalena NOVÁ / Marie OPATRŇÁ (eds.): Staré a Nové. Staré jako východisko, či překážka? Sborník příspěvků z mezinárodní konference studentů doktorských programů. Praha 2016, s. 137–144

Anna HAMRLOVÁ: *Konzervace a restaurování dekorativní malby na ohradní zdi zámku Brtnice.* In: Památky Vysočiny 2014, Sborník NPÚ, ÚOP v Telči, sv. 6, 2015

6.2 Ostatní publikace

Ondřej HNILICA, Anna HAMRLOVÁ, Klára ZÁŘECKÁ: *Architektur und Mobiliar der Gesellschaft Jesu in Teltsch (Telč) als Reflexion der Vision der Stifterin in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts.* In: Monastica Historia IV. (přijato do tisku)

Anna HAMRLOVÁ: *Calices arte et pretio exquisitos: Liturgické stříbro kostela Jména Ježíš v Telči z pohledu kostelních inventářů a účtů.* In: Průzkumy památek XXV, 1/2018, s. 71–86

Anna HAMRLOVÁ: *Cyklus Genesis a tvůrčí transformace předloh Jana Sadelera na vrchu Křemešník.* In: Jihočeský sborník historický, 86/2017, vyd. 2018, s. 474–490

Anna HAMRLOVÁ: *Nástěnná malba poutního kostela Nejsvětější Trojice na Křemešníku v kontextu barokní vizuální kultury.* In: Vlastivědný sborník Pelhřimovska 24/2018, s. 47–58

Anna HAMRLOVÁ: *Repositoria Jezuitské lékárny v Telči: Nástin uměleckohistorického kontextu.* In: Zprávy památkové péče, roč. 77, 2017, příloha, s. 11–18

- Anna HAMRLOVÁ: *Simplicia a nádoby jezuitské lékárny v Telči*. In: Česká a slovenská farmacie 2017, 66, s. 168–176
- Anna HAMRLOVÁ: *Cyklus nástěnných maleb na Křemešníku: Ikonografické motivy a jejich ideový význam v kontextu restaurátorských prací*. In: Průzkumy památek 1/2016, ročník 23, s. 160–178
- Anna HAMRLOVÁ: *Holandská krajinomalba ze sbírek státního zámku Náměšť nad Oslavou*. In: Památky Vysočiny 2015, Sborník NPÚ, ÚOP v Telči, sv. 6, 2015
- katalogová hesla v publikaci – Jan Galeta (ed.) a kol.: *Muzea a galerie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Průvodce po památkově významných stavbách*. Praha 2015
- Anna HAMRLOVÁ: *Téma Nanebevzetí v malbě 17. století na Vysočině: Oltářní obrazy z Pelhřimova a Havlíčkova Brodu*. In: Památky Vysočiny 2014, Sborník NPÚ, ÚOP v Telči, sv. 6, 2015
- Anna HAMRLOVÁ: *Restaurování náhrobků ze hřbitova při kostele sv. Vojtěcha v Havlíčkově Brodě*. In: Památky Vysočiny 2014, Sborník NPÚ, ÚOP v Telči, sv. 6, 2015
- Anna HAMRLOVÁ: *K ikonografii středověkých nástěnných maleb v Řečici u Humpolce*. In: Památky Vysočiny 2013. Sborník NPÚ, ÚOP v Telči, sv. 5, 2014

7 Literatura (výběr)

- Maria BECKER: *Architektur und Malerei. Studien zur Fassadenmalerei des 16. Jahrhunderts in Basel*. Basel 1994
- Tomáš ČERNUŠÁK / Tomáš SEDLÁK (eds.): *Dominikáni v Jihlavě v proměnách staletí*. Jihlava 2012
- Marina DMITRIEVA: *Reinventing the Periphery. The Central East European Contribution to an Art Geographical Discourse*. In: Ars 40, 2007, č. 2
- Marina DMITRIEVA: *Italien in Sarmatien. Studien zum Kulturtransfer im östlichen Europa in der Zeit der Renaissance*. Stuttgart 2008
- Kathrin ELLWART: *Evangelischer Kirchenbau in Deutschland*. Petersberg 2008
- Wiebke FASTENRATH-VINATTIERI: *„Finto e favoloso“: Dekorationssysteme des 16. Jahrhunderts in Florenz und Rom*. Hildesheim / Olms 1995
- Olga FEJTOVÁ (red.): *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*. Stati a rozšířené příspěvky z 31. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i., a Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 9. a 10. října 2012 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Praha 2014

- Hubertus GÜNTHER: *Vincenzo Scamozzi comments on the architectural treatise of Sebastiano Serlio*. In: *Annali di architettura: rivista del Centro Internazionale di Studi di Architettura Andrea Palladio*, 27, 2015 (2016), s. 47–60
- Tara HAMLING / Richard WILLIAMS (eds.): *Art Re-formed. Re-assessing the Impact of the Reformation on the Visual Arts*. Newcastle 2007
- Jan HARASIMOWICZ: *Evangelische Heilige? Die Heiligen in Lehre, Frömmigkeit und Kunst in der evangelischen Kirche Schlesiens*. In: Joachim KÖHLER (ed.): *Heilige und Heiligenverehrung in Schlesien*. Sigmaringen 1997, s. 171–200
- Doris HASCHER: *Fassadenmalerei in Augsburg vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Augsburg 1996
- Bridget HEAL: *Art and Religious Reform in Early Modern Europe*. Oxford 2018
- Ivo HLOBIL / Marek PERŮTKA (eds.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Díl 3*. Olomouc 1999
- Ivo HLOBIL: *Úvodní glosy k nástěnné malbě pozdní gotiky a rané renesance na Olomoucku*. In: Ivo HLOBIL / Marek PERŮTKA (eds.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Díl 3*. Olomouc 1999, s. 406–429
- Martin HOERNES: *Die Hauskapellen des Regensburger Patriziats: Studien zu Bestand, Überlieferung und Funktion*. Regensburg 2000
- Doris HOFMANN: *Geschichte der Stadtkirche zu Pirna; Festschrift zur Einweihung d. Kirche am 27. Oktober 1890*. Pirna 1890
- Kateřina HORNÍČKOVÁ / Michal ŠRONĚK (eds.): *Umění české reformace*. Praha 2010
- Kateřina HORNÍČKOVÁ / Michal ŠRONĚK (edd.): *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*. Praha 2013
- Petr HRACHOVEC: *Maria honoranda, non adoranda. Studie k poznání role obrazů a umělecké výzdoby v luteránském kostele éry konfesionalizace*. In: Kateřina HORNÍČKOVÁ / Michal ŠRONĚK (edd.): *In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy*. Praha 2013, s. 233–251
- Ferdinand HREJSA: *Dějiny křesťanství v Československu VI. Za krále Maxmiliána II. 1564–1576 (Česká konfese)*. Praha 1950
- Kaliopi CHAMONIKOLA (ed.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1500. Díl 4. Opava*. Brno 1999
- Jan CHLÍBEC: *Bernardinské slunce nad českými zeměmi*. Praha 2016
- Carl C. CHRISTENSEN: *Art and the Reformation in Germany*. Ohio 1979

- Ondřej JAKUBEC / Tomáš MALÝ: *Konfesijnost – (nad)konfesijnost – (bez)konfesijnost: diskuse o renesančním epitafu a umění jako zdroji konfesijní identifikace*. In: *Dějiny – Teorie – Kritika*, roč. 2010, č. 1, s. 79–112
- Pavla JIRKOVÁ: *Od Sperata ke Strobachovi: Jihlava v převratech konfesionalizace v 16. až 17. století*. In: *Město v převratech konfesionalizace v 15. až 18. století*. Praha 2014, s. 159–184
- Susanne KAEPPELE: *Die Malerfamilie Bocksberger aus Salzburg: Malerei zwischen Reformation und italienischer Renaissance*. Salzburg 2003
- Robert A. KOCH (ed.): *The Illustrated Bartsch, sv. 14, vol. 8, part 1. Early German Masters*. New York 1980
- Rudolf KRISTIAN: *Kostel sv. Bartoloměje Pelhřimov. Stavebně historický průzkum hloubkový*. (stavebně historický průzkum) Tábor 1995
- Jarmila KRČÁLOVÁ: *Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě*. In: *Dějiny českého výtvarného umění II/1*. Praha 1989, s. 62–91
- Jiří KROUPA: *Umělecký obraz Jihlavy v době kompaktát*. In: Zdeněk MĚŘÍNSKÝ (ed.): *Sborník příspěvků k 555. výročí vyhlášení basilejských kompaktát v Jihlavě (1436–1991)*. Brno 1991, s. 37–44
- Jiří KROUPA (ed.) / Ondřej JAKUBEC: *Telč Historické centrum*. Praha 2013
- Karel KŘESADLO (ed.): *Kapitoly z historie Jihlavy*. Jihlava 1992
- Sigrid KUPETZ (ed.): *900 Jahre Wandmalereien, Gewölbmalereien und Brüstungsmalereien in deutschen Kirchen und Klöstern*. Bad Karlshafen 2008
- Miroslava KVÁŠOVÁ: *Pelhřimov*. Praha / Litomyšl 2008
- Luboš LACINGER / Jiřina MUKOVÁ: *Kamenice nad Lipou, Kaple sv. Máří Magdaleny na Brádle*. (stavebně historický průzkum) Praha 1996
- Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠKOVÁ: *Renesanční dům jihlavského náměstí a jeho obnovené malby*. In: *Umění 16*, 1968, s. 615–624
- Heinrich MAGIRIUS: *Die evangelische Schlosskapelle zu Dresden aus kunstgeschichtlicher Sicht*. Altenburg 2009
- Helena MACHÁLKOVÁ / Vlasta DVOŘÁKOVÁ: *Malovaná průčelí české pozdní gotiky a renesance*. In: *Zprávy památkové péče*, 1954/14, č. 23, s. 33–73
- Angelika MARSCH: *Bilder zur Augsburger Konfession und ihren Jubiläen*. Weisenhorn 1980
- Zdeněk MARTÍNEK a kol.: *Pelhřimov*. Praha 2014
- Herald MARX / Cecilie HOLLBERG (eds.): *Glaube und Macht. Sachsen im Europa der Reformationszeit*. Aufsätze. Dresden 2004

- Sergiusz MICHALSKI: *The Concept of National Art, Problems of Artistic Periphery and Questions of Artistic Exchange in Early Modern Europe*. In: *Ars* 40, 2007, č. 2, s. 207–215
- Jiří MIKULEC a kol.: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha 2013
- Eva MIROŠOVSKÁ: *Příspěvek ke studiu náboženských poměrů na ledečském panství na přelomu 16. a 17. století*. In: *Lidé města. = Urban People* 10, č. 1, 2008, s. 90–109
- Andrew MORRALL: *The Reformation of the Virtues in Sixteenth-Century German Art and Decoration*. In: Tara HAMLING / Richard WILLIAMS (eds.): *Art Re-formed. Re-assessing the Impact of the Reformation on the Visual Arts*. Newcastle 2007, s. 105–121
- Aleš MUDRA (ed.): *V oplatce jsi všecek tajně. Eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*. Praha 2017
- Gülru NECIPOGLU / Alina PAYNE (eds.): *Histories of Ornament. From Global to Local*. Princeton – Oxford 2016
- Vratislav NEJEDLÝ: *Nález renesančního malovaného průčelí patricijského domu v Jihlavě*. In: *Umění* 29, 1981, s. 460–461
- Vratislav NEJEDLÝ: *Restaurierung von Wandmalereien und Sgraffiti an Fassaden in Tschechien des 20. Jahrhunderts*. In: Nicole RIEDL (ed.): *Weltkulturerbe Konstantinbasilika Trier. Wandmalerei in freier Bewitterung als konservative Herausforderung*. Berlin 2013, s. 115–122
- Magdalena NESPĚŠNÁ-HAMSÍKOVÁ: *Lucas Cranach a malířství v českých zemích (1500–1550)*. Praha 2016
- Alina PAYNE: *Wrapped in fabric: Florentine facades, mediterranean textiles, and a-tectonic ornament in the Renaissance*. In: Gülru NECIPOGLU / Alina PAYNE (eds.): *Histories of Ornament. From Global to Local*. Princeton – Oxford 2016, s. 274–289
- Jane s. PETERS (ed.): *The Illustrated Bartsch, sv. 20 (part 1), vol. 9, part 3. German Masters of the Sixteenth Century*. New York 1985
- Robert PFAUD: *Das Bürgerhaus in Augsburg*. Tübingen 1976
- Josef PIKL: *Minulost Božejova a jeho okolí*. Božejov 1968
- Renata PISKOVÁ a kol.: *Jihlava*. Jihlava 2009
- Alois PITRMANN: *Pacov, rodné město Antonína Sovy*. Praha 1945
- František PLEVA: *Ledeč nad Sázavou. Dějiny města*. Ledec nad Sázavou 1997
- Emanuel POCHE a kol.: *Umělecké památky Čech. A–J, sv. 1*. Praha 1977
- Emanuel POCHE a kol.: *Umělecké památky Čech. K–O, sv. 2*. Praha 1978

- Emanuel POCHE a kol.: *Umělecké památky Čech. P–Š, sv. 3.* Praha 1980
- Josef RAMPULA: *Domy v Telči.* Telč 1999
- Bohumil SAMEK: *Umělecké památky Moravy a Slezska 2.* Praha 1999
- Reinhard H. SEITZ: *Die Schloßkapelle zu Neuburg a. d. Donau: einer der frühesten evangelischen Kirchenräume im Spiegelbild von Reformation und Gegenreformation.* Weihenhorn 2016
- Philipp SCHMIDT: *Die Illustration der Lutherbibel, 1522 – 1700: ein Stück abendländische Kultur- und Kirchengeschichte; mit Verzeichnissen der Bibeln, Bilder und Künstler.* Basel 1962
- Günter SCHUCHART: *Cranach Luther und die Bildnisse. Thüringer Themenjahr „Bild und Botschaft“.* Regensburg 2015
- Wilhelm SCHWEMMER: *Das Bürgerhaus in Nürnberg.* Tübingen 1972
- Jürg E. SCHNEIDER / Jürg HANSER: *Wandmalerei im Alten Zürich.* Zürich 1986
- Walter L. STRAUSS (ed.): *The Illustrated Bartsch, sv. 13 (Commentary). German Masters of the Sixteenth Century.* New York 1984
- Richard STROBEL: *Das Bürgerhaus in Regensburg.* Tübingen 1976
- Gunther THIEM / Christel THIEM: *Toskanische Fassaden-Dekoration in Sgraffito und Fresko. 14. bis 17. Jahrhundert.* München 1964
- Josef VÁLKA: *Dějiny Moravy, díl 2. Morava reformace, renesance a baroka. Vlastivěda moravská sv. 6.* Brno 1996
- Jakub VÍTOVSKÝ: *Monumentální malířství a sgraffito.* In: Kaliopi CHAMONIKOLA (ed.): *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1500. Díl 4. Opava.* Brno 1999, s. 183–232
- Jan VONDRÁČEK: *Dějiny města Pacova a okolí, II.–IV. díl* (nevydaný rukopis).
- Wolfgang WOLTERS: *Architektur und Ornament. Venezianischer Bauschmuck der Renaissance.* München 2000
- Tomáš ZDECHOVSKÝ: *Příspěvek k průběhu a výsledkům pobělohorské rekatolizace v Havlíčkobrodském regionu.* In: *Havlíčkobrodsko, vlastivědný sborník č. 19.* Havlíčkův Brod 2005, s. 37–55
- Tomáš ZDECHOVSKÝ: *Náboženské pověry a rekatolizace na panství ledečském.* In: *Havlíčkobrodsko: vlastivědný sborník 20,* Havlíčkův Brod 2006, s. 149–173
Pacov 1945

8 Závěrečné shrnutí

Nástěnná malba 16. a počátku 17. století městského prostředí patří k dosud spíše opomíjeným tématům, její umělecké ztvárnění i ikonografická koncepce však mnohé vypovídají o životě obyvatel doby renesance. Výtvarný fenomén byl v disertační práci studován na pomezí Čech a Moravy, v současné době odpovídající okresům Havlíčkův Brod, Pelhřimov a Jihlava. Toto rozdělení zároveň umožňovalo systematické bádání i soupis dochovaných maleb. Práce se zabývá nejprve souhrnem pestré historické situace v dané lokalitě a náboženského dění spjatého převážně, nikoliv však výlučně, s novoutrakvismem a luterstvím, jež navázalo na zdejší utrakvistický základ z doby husitské. Jedním z cílů práce tak bylo studovat vztah náboženského vyznání a uměleckého či ikonografického ztvárnění maleb. Důležitou otázkou představovaly také vybrané umělecké zdroje spjaté převážně s grafickou produkcí doby. Další kapitoly proto byly věnovány nejprve studiu umělecké teorie nástěnné malby, poté městských domů v zahraničí a v dané lokalitě, následovalo studium sakrálních interiérů v kontextu saského prostředí a v poslední kapitole bylo přistoupeno k tematické a ikonografické studii nashromážděných maleb. Výsledky poukázaly především na pestrost vybíraných témat, na německé a italské zdroje pro městské domy a převážně na saské vlivy sakrální výzdoby spjaté s lutersky orientovanou společností. Tím bylo mimo jiné poukázáno na dosud nestudovaný vztah tuzemského sakrálního prostoru městského prostředí k Sasku, který se ukázal být bližší, než bylo očekáváno. Naopak městské domy čerpají převážně z italských podnětů, ovšem leckdy transformovaných přes německé země. I u nich se projevil vliv vyznání objednavatele, ovšem ne v umělecké sféře jak bylo očekáváno, ale výlučně ve sféře ikonografické.

8.1 Summary

Mural paintings in the urban environment in 16th and beginning of 17th century has been rather an ignored topic, however its artistic interpretation and iconographic concept says a lot about the life of residents during Renaissance. The art phenomenon in this work was studied on the borderland between Bohemia and Moravia, currently the place of Havlíčkův Brod, Pelhřimov and Jihlava districts. At the same time, this division facilitated systematic research and listing of surviving paintings. First, the study focuses on the summary of a colourful historical situation in the given place and religious affairs related in particular, but not only to the New Utraquism and Lutheranism which followed up local Utraquist foundations from the Hussite Era. One of the aims of the work is to study the relationship between religion and artistic or iconographic interpretation of paintings. Selected artistic sources related in particular to the graphic works of that time play also important role. This is why other chapters are dedicated to the study of the theory of art of mural paintings, urban houses abroad and in the concerned location, study of sacral interiors within the context of the Saxon environment, and the last chapter deals with the thematic and iconographic study of collected paintings. The results highlighted in particular the diversity of the selected topics, German and Italian sources of urban houses and mostly Saxon influences on the sacral decoration connected to the Lutheran-oriented society. This pointed out, among others, the not studied relationship between the Czech

sacral space of the urban environment and Saxony which proved to be closer than expected. Urban houses, on the other hand, draw in particular from Italian stimuli despite being often transformed via German countries. Even here we can see the influence of the client's religion, but not in the area of artistic interpretation, as one could suppose, but solely in the iconographic domain.

9 Anotace

Disertační práce se zabývá otázkou nástěnné malby městského prostředí 16. a počátku 17. století na pomezí Čech a Moravy jakožto příkladu výzdoby v českých a moravských městech regionálního významu. Hlavním zájmem jsou nejen malby v exteriérech a interiérech městských domů, ale i ve zdejších sakrálních objektech. V tomto časovém období byla výzdoba spjata s konfesijní pestrostí doby reformace. Specifičnost daná praktikovaným vyznáním objednavatele však spočívala především v otázce ikonografické než umělecké či formální. Důležitým aspektem pro nástěnnou malbu byly zahraniční vzory, které výtvarnou formu zdejšího prostředí utvářely. Italské a německé země ovlivňovaly skrze svá významná centra a grafickou produkci uměleckou tvorbu Evropy, včetně nástěnné malby nejen v tuzemsku. Pro sakrální prostředí hrálo důležitou úlohu rovněž Sasko a přilehlé spolkové země.

9.1 Annotation

The dissertation deals with the topic of mural paintings in the urban environment on the borderland between Bohemia and Moravia in 16th and beginning of 17th century as an example of decoration in Czech and Moravian cities of regional importance. The main focus is not only on paintings in exteriors and interiors of urban houses, but also in local sacral buildings. In this period of time decoration was connected to the confessional diversity of the reformation era. However, the specificity given by the client's religion consisted particularly in iconographic rather than artistic or formal matters. International patterns were an important aspect for mural paintings and formed the artistic shape of the local environment. Italian and German countries influenced the European art, including the mural paintings, through their important artworks and graphic works. It was also Saxony and adjacent federal countries which played an important role in the sacral environment.